

Foto: Anda van Riet

VRIJ LEZEN IN DE BOVENBOUW

Door leerlingen leeskilometers te laten maken met fictionele teksten verhoog je hun leesvaardigheid en hun motivatie. Een Europees project voor vrij lezen onderzoekt de mogelijkheden op negen scholen.

DORIS ABITZSCH & EWOUT VAN DER KNAAP

Meestal staat het lezen in het vreemdetalenonderwijs in dienst van leesvaardigheidstraining. Fictionele teksten spelen daarbij ten onrechte vaak een geringe rol (Van der Knaap, 2018). Toch kun je met het oog op taalverwerving ook met fictionele teksten werken. Laat leerlingen in behoorlijk tempo langere teksten lezen die niet te moeilijk zijn waardoor ze leeskilometers kunnen maken. Het rendement ervan is hoog. Leerlingen die meer lezen dan andere presteren beter op taaltests, bleek uit diverse onderzoeken, wat positief doorwerkt in prestaties voor andere vakken (Mol & Bus, 2011).

Leeskilometers kun je maken door 'vrij lezen'. Dat is een benadering van extensief lezen waarbij de leerling individueel gedurende lestijd (of naar keuze daarbuiten) enkele malen per week zelfgekozen langere teksten van niet te moeilijk niveau leest en daardoor zijn algemene taalvaardigheid vergroot. Krashen (2004) stelt dat vrij lezen in de klas positief bijdraagt aan het leesbegrip, de schrijfstijl, het vocabulaire, de spelling en de grammaticale ontwikkeling van de lezer. Deze claim wordt door tal van studies voor het vreemdetalenonderwijs

bevestigd (Nakanishi, 2015). Vrij-lezenprogramma's die een jaar of langer duren, leveren zonder uitzondering hogere scores op tekstbegrip op. Ook de motivatie en het plezier nemen toe bij de leerlingen. Op diverse scholen wordt vrij lezen in het primair en voortgezet onderwijs bij het vak Nederlands uitgevoerd (Fiori & Van Hardeveld, 2013). Internationaal wordt het in het vreemdetalenonderwijs vooral bij Engels ingezet (zie <www.erfoundation.org>).

Europees project vrij lezen

Het Erasmus+-project LEELU (Lehrkompetenzentwicklung für extensiven Leseunterricht) ontwikkelt een didactiek voor vrij lezen bij Duits in de vierde klas voortgezet onderwijs, dat ook voor andere talen en niveaus kan worden ingezet. Op negen scholen in Hongarije, Italië en Nederland is vrij lezen in de klas onderzocht. Daartoe kregen de deelnemende scholen de benodigde boeken.

De leerlingen lezen vaker, waardoor zij doelmatig aan hun algemene taalvaardigheid, hun leesvaardigheid en hun literaire competentie werken. Doordat ze zelf boeken kunnen kiezen, wordt hun autonomie, leesmotivatie en -attitude gestimuleerd. De te kiezen titels staan

Vrij lezen moet je niet alleen faciliteren, maar ook regisseren

met inhoudsbeschrijvingen, thematische rubrieken en niveau-aanduidingen (ERK en literaire competentie) in een webcatalogus die per land op 22 thema's en op 20 genres doorzoekbaar is. Wie voor de Nederlandse vierde klas zoekt, hoeft dus enkel onder 'Länderauswahl' te filteren. Deze catalogus is te vinden op <leelu.eu/buecher-katalog>. Wie voor de Nederlandse onderbouw zoekt, kan door het juiste ERK-niveau te selecteren potentieel

geschikte titels vinden. De catalogus zal worden bijgesteld op basis van de ervaringen in de projectscholen met de titels.

Ook voor docenten heeft LEELU doelen vastgesteld, met behulp van een internationale standaard (Newby et al., 2007). De geselecteerde competenties zijn voor de deelnemende docenten en leraren in opleiding van belang om het vrij lezen te implementeren, uit

1. Zorg voor makkelijk leesmateriaal, maar wel van verschillende niveaus.

Deel de gekozen boeken in naar de ERK-niveaus en markeer de boekkaften ermee. Op die manier krijgen leerlingen een indruk van de moeilijkheidsgraad van het boek. Zorg ervoor dat leerlingen boeken lezen die op of zelfs onder hun taalniveau liggen. Controleer daarom kort nadat een leerling aan een nieuw boek begonnen is of hij het boek zonder veel moeite kan lezen. Als de leerling moeite heeft met het boek, grijp dan in en raad hem een ander boek aan. Voer reflectiegesprekken.

2. Zorg voor een grote variëteit aan titels over verschillende onderwerpen.

Het titelaanbod moet aantrekkelijk zijn en het mogelijk maken het leesniveau en de leesthema's te variëren. Afhankelijk van de uitkomst van een reflectiegesprek kun je boeken met een ander thema aanbevelen.

3. Ondersteun de leerlingen bij het kiezen van leesmateriaal.

Help de leerlingen hun leesvoorkeuren te expliciteren en te delen. Ondersteun het keuzeproces door met de hele klas op 'het lezen' te reflecteren. Bied leerlingen aan het begin van het leesprogramma een overzicht van de keuzecriteria en de boeken. Je kunt bijvoorbeeld enkele boeken als voorbeeld nemen en zo thema's, genres en niveaus introduceren.

4. Geef de leerlingen de kans om zo veel mogelijk te lezen.

Voor een vrij-lezenprogramma is het belangrijk dat de leestijd minstens twintig minuten per keer bedraagt. Let op het niveau en de interesses van de leerlingen (zie punten 1 en 2) om deze minimale tijd te garanderen en ervoor te zorgen dat ze ook de tijd nemen om te lezen. Controleer daarom kort nadat in een nieuw boek begonnen is of de leerling het boek relatief moeiteloos kan lezen. Bij leesproblemen grijp je in en reik je een boek aan dat beter past.

5. Zorg ervoor dat de gekozen titels een hoog leestempo bevorderen.

Let erop dat de moeilijkheidsgraad langzaam toeneemt tijdens het lezen. Daarvoor kun je een leerlingeninformatieformulier (zie kader 3) gebruiken. Gebruik ook een boekendocumentatieformulier (zie kader 2) waarin bevindingen over de boeken puntig worden bijgehouden, om conclusies te kun-

nen trekken over het niveau van de boeken en de ontwikkeling van de leerlingen.

6. Maak de leerlingen duidelijk dat het doel van het lezen ontspanning, informatie en algemeen begrip is.

Bij extensief lezen gaat het niet erom dat de leerlingen alle details in een tekst begrijpen, maar dat ze plezier krijgen in het omgaan met teksten. Aan het begin van het leesprogramma maak je dat duidelijk. Om een goede omgeving voor vrij lezen te creëren is het eveneens belangrijk dat je een respectvolle sfeer schept.

7. Zorg ervoor dat de leerlingen stil en individueel lezen.

Leerlingen moeten voor zichzelf lezen en niet voorlezen. Ze kunnen in gesprek gaan over wat ze gelezen hebben, maar het is belangrijk dat ze daarbij anderen niet storen en zelf het vermogen ontwikkelen om in alle rust geconcentreerd te lezen. Wellicht moet dit gedrag aan het begin van het project geoefend worden.

8. Het lezen zelf is de beloning. Als de omstandigheden goed zijn, dan is directe aanmoediging voldoende. Gebruik geen beloningen, test leerlingen niet en laat geen boekverslagen of samenvattingen maken.

Om authentiek leesplezier te kunnen ontwikkelen, moeten leerlingen ervan overtuigd raken dat lezen geen plichtmatige bezigheid is – ook niet als het lezen in de klas plaatsvindt. In de adviesgesprekken met individuele leerlingen of kleine groepen (van leerlingen die tegelijkertijd een boek afsluiten en op hetzelfde niveau zitten) kan in het kader van de procesevaluatie lof en aanmoediging uitgesproken worden. Begin het gesprek met positieve vragen en richt het gesprek op het gehele leerproces en niet op het navertellen van de boekinhoud. Je zou bijvoorbeeld de volgende vragen kunnen stellen:

- Wat ging er bij jou heel goed?
- Welke tips heb je voor andere leerlingen?
- Wat zijn je volgende doelstellingen?

9. Leg uit dat leerlingen een boek niet uit hoeven te lezen.

Het kan voorkomen dat leerlingen een boek wegens onvoldoende concentratievermogen of onvoldoende interesse in het thema terugleggen of zelfs vaker van boek wisselen. Probeer duidelijk te krijgen waarom een leerling een boek

te voeren en door te ontwikkelen (zie Abitzsch et al., 2017; Dawidowicz et al., 2017). De competenties hebben betrekking op de categorieën middelen, methode, regie, voertaal, zelfstandig leren en diagnostiek, zoals: 'Ich kann SchülerInnen, die Schwierigkeiten bei der Buchauswahl haben, dazu anleiten, ihre Interessen und Fähigkeiten (sprachliche und literarische Kompetenz) zu ermitteln und passenden Buchkriterien zuzuordnen'. Of: 'Ich kann SchülerInnen dazu anleiten, über die Bedeutung des Lesens und die Lesekompetenz zu reflektieren.'

Vrij lezen moet je niet alleen faciliteren, maar ook regisseren. De vakdidactische principes die de basis vormen van het vrije lezen zijn als twaalf adviezen geformuleerd (zie kader 1) (voor een uitgewerkte versie, zie Abitzsch et al., 2017). Zij dienen als hulplijn voor docenten die vrij lezen in hun lespraktijk willen implementeren.

Context, organisatie en uitvoering

Een algeheel positief leesklimaat op school zal de implementatie van vrij lezen vergemakkelijken. Zorg voor een aantrekkelijk boekenaanbod (goede schoolbibliotheek en eventueel abonnementen op e-books). Organiseer activiteiten die ertoe bijdragen dat lezen vanzelfsprekender en interessanter wordt (hardoplezen-sessies, schoolleesweek, discussies en dergelijke).

Bij het samenstellen van een goed aanbod voor vrij lezen zijn het ERK, grote thematische variatie en

weglegt of van boek wisselt. Laat de leerling ook op zijn strategieën (in het bijzonder de affectieve strategieën, punt 8) reflecteren en breng hem nieuwe strategieën bij.

10. Wees een voorbeeld en lees zelf terwijl de leerlingen lezen.

Je moet van tevoren al een aantal boeken gelezen hebben, zodat je in staat bent de leerlingen bij het lezen te ondersteunen (zie punt 1, 2 en 3). Je kondigt in de klas aan dat iedereen tegelijkertijd leest. Dat is vooral in het begin belangrijk, maar ook moeilijk. Jij moet namelijk naast het lezen ook de orde bewaren en de leerlingen bij het kiezen van boeken ondersteunen. Probeer je afwisselend extra te concentreren op de verschillende taken. Je zult ervaren dat het zwaartepunt van je taken tijdens het programma verschuift. Gebruik je voorbeeldfunctie ook om tijdens de advies- en reflectiegesprekken als een gelijke met de leerlingen te spreken over boeken en leesplezier. Maak eventueel jouw leeservaring van de boeken

Wittes niveaumodel (zie <www.lezenvoordelijst.nl>) van belang. Met een bescheiden budget kun je een goede boekencollectie opbouwen. In de onderbouw heb je dunne boekjes ('easy readers') op A1/A2-niveau, in de bovenbouw zal je naast vereenvoudigde edities ook pocketgebruiken. Zorg voor voldoende titels voor de zwakste lezers. Belangrijk is dat iedere leerling kan kiezen en er dus voldoende titelaanbod is. Bij dunnere boekjes gaat de roulatie sneller dan bij omvangrijkere titels. Van titels waarvan je succes verwacht, kun je meerdere exemplaren aanschaffen. Voor circa negentig prozaititels inclusief enkele graphic novels zijn de kosten ongeveer negenhonderd euro. Met dat bedrag kun je in meerdere klassen enkele jaren vooruit.

Als je eenmaal een bibliotheek (in een kast, op een kar) hebt opgezet, moet je ook een beoordelingssysteem en indien gewenst een uitleensysteem bedenken (als je de boeken alleen in de klas laat lezen, raak je ze niet kwijt). De leerlingen gebruiken, zoals onder de adviezen 5 en 12 vermeld, een *boekendocumentatieformulier*. In de doeltaal kun je per gelezen titel de reactie van jouw leerlingen peilen. Laat ze

voor de leerlingen toegankelijk.

11. Wissel met je collega's van gedachten over het programma. Niet alleen collega's van andere vakken kunnen profiteren van een gesprek over het vrij lezen. Ook voor jezelf kan een gedachtewisseling een verrijking zijn.

12. Laat de leerlingen de titels van gelezen teksten en hun leeservaringen beschrijven. Bewaar deze formulieren voor je eigen overzicht.

De *boekendocumentatieformulieren* van de leerlingen met de titels en de persoonlijke leeservaringen met de gelezen boeken zijn een belangrijk reflectiemiddel. Zorg ervoor, zoals uitgelegd in punt 5, dat de gekozen titels een hoog leestempo bevorderen. De gekozen titels spelen dus een beslissende rol in het leerproces. De formulieren zijn niet bedoeld om de leerlingen te toetsen en het is belangrijk dat de formulieren niet verworpen tot samenvattingen of leesdagboeken (zie punt 8).

Kader 1. Twaalf adviezen voor vrij lezen

Wie hat dir das Buch ... gefallen?
 Wie war die Geschichte?
 Wie war die Sprache?
 Kannst du das Buch weiterempfehlen?

Dein Name _____

Buchtitel _____

INHALTLICH			SPRACHLICH			EMPFEHLUNG	
Das Buch war ...			Das Buch war ...			Ich empfehle das Buch weiter.	
interessant	einigermaßen interessant	nicht interessant	sprachlich genau richtig	zu leicht	zu schwer	ja	nein

Kader 2. Boekendocumentatieformulier

Auteur	Titel	naam leerling 1	naam leerling 2	naam leerling 3	..
Andeck, Mara	Wen küsst ich und wenn ja, wie viele?				

LEGENDA
 Zelfstandige keuze: 1
 Keuze na advies leerkracht: 2
 Keuze door gesprek met medeleerlingen: 3
 Compleet gelezen: A
 Afgebroken na talige problemen: B
 Afgebroken om inhoudelijke redenen: C

Kader 3. Leerlingeninformatieformulier

het formuliertje invullen en inleveren (zie kader 2).

Met het onder advies 5 vermelde *leerlingeninformatieformulier* (een document waarin je per leerling bijhoudt wat er gelezen wordt) kun je in kaart brengen wat er goed valt bij jouw leerlingen en kun je de voortgang bijhouden. Per leerling vul je bij de gelezen titel de bevindingen in (zie kader 3). Tussentijds kun je reflectie- en adviesgesprekken met individuele leerlingen, groepen van leerlingen of de hele klas voeren – al dan niet op basis van hun ingevulde boekendocumentatieformulier.

Tot slot

Inmiddels is de pilot op de deelnemende scholen succesvol afgerond. Nu en in het komende jaar informeert de website <www.leelu.eu> over de uitgangspunten en resultaten van het project, dat wordt uitgevoerd door universiteiten uit Boedapest, Palermo, Utrecht en Wenen. Een video biedt een inleiding, en de boekencata-

logus is vrij doorzoekbaar. In Nederland namen het St. Bonifatius College Utrecht, het Gerrit Rietveld College Utrecht en het Willem de Zwijger College Papendrecht aan het project deel. In juni 2019 zal aan de Universiteit Utrecht een conferentie plaatsvinden waarin de bevindingen en resultaten worden gedeeld. ■

LEELU werd met steun van de Europese Commissie gefinancierd. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze publicatie dragen enkel de auteurs. De Commissie is niet aansprakelijk voor het verdere gebruik van de daarin verstrekte gegevens.

Doris Abitzsch is docent Duitse taal en cultuur en vakdidactiek aan de Universiteit Utrecht. Ewout van der Knaap is hoofddocent Duitse letterkunde aan de Universiteit Utrecht.

LITERATUUR

- Abitzsch, D., Knaap, E. van der, Abbate, R., Dawidowicz, M., Feld-Knapp, I., Hoffmann, S., Perge, G., & Schramm, K. (2017). *Freies Lesen im LEELU-LehrerInnenbildungsprojekt: Vom Forschungsstand zu einer Handreichung für den Unterricht*. Geraadpleegd via <https://leelu.eu/ueber-leelu/publikationen/>
- Dawidowicz, M., Schramm, K., Abitzsch, D., Feld-Knapp, I., Hoffmann, S., Knaap, E. van der, & Perge, G. (2017). *Erfahrungsbasiertheit, kollegiale Kooperation und videobasierte Reflexion als Prinzipien des LEELU-LehrerInnenbildungsprojekts*. Geraadpleegd via <https://leelu.eu/ueber-leelu/publikationen/>
- Fiori, L., & Hardeveld, J. van. (2013). *Leeskilometers maken op school: Aanpak vrij lezen*. Amersfoort: CPS.
- Knaap, E. van der. (2018). Herijk het literair lezen in de vreemdetalens. *Remediaal*, 18(3/4), 34–40.
- Krashen, S. (2004). *The power of reading: Insights from the research*. Westport: Libraries Unlimited.
- Mol, S., & Bus, A. (2011). Lezen loont een leven lang: De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren. *Levende Talen Tijdschrift*, 12(3), 3–15.
- Nakanishi, T. (2015). A meta-analysis of extensive reading research. *TESOL Quarterly*, 49(1), 6–37.
- Newby, D., Allan, R., Fenner, A., Jones, B., Komorowska, H., & Soghikyan, K. (2007). *Europäisches Portfolio für Fremdsprachenlehrende in Ausbildung*. Straatsburg/Graz: Europarat. Geraadpleegd via http://archive.ecml.at/mtp2/publications/C3_Epostl_D_internet.pdf

etalage

De Nederlandse uitgeverijen presenteren de afgelopen weken weer stapels literatuur. Het is vrijwel ondoenlijk om de hele waslijst in kaart te brengen. Om die reden volgt hieronder een selectie van de meest bruikbare en in het oog springende titels.

Bij uitgeverij Lebowski verscheen *Kind van Ibiza* (320 blz.) van **Esther J. Ending**, een roman die zich afspeelt op het eiland Ibiza in de jaren tachtig. Aan het begin van het techno- en ecstasytijdperk probeert Marianne, dochter van een hippiemoeder en een drugs dealende vader, haar leven weer op de rails te krijgen. Esther J. Ending (1972) groeide zélf op op Ibiza en woont sinds 1994 in Nederland. In 2004 debuteerde ze met de roman *Na Valentijn*, waarvoor ze de Debutantenprijs ontving. Haar roman *Kind van Ibiza* verscheen eerder als *Een eigen eiland*.

Aan het begin van *Een onbarmhartig pad* (Atlas Contact, 232 blz.) van **Gerwin van der Werf** pikken hoofdfiguren Onno en Isa tijdens een reis door IJsland een lifter op. Hij lijkt het land te kennen als zijn broekzak en raakt al snel bevriend met het stel. Als Onno hem in een opwelling een geheim toevertrouwt dat als een bom onder zijn huwelijk met Isa ligt en de lifter niet van plan is weg te gaan, ziet hij in dat hij de man van zich af moet zien te

schudden, in deze spannende *road novel*.

Winter (Prometheus, 312 blz.) is het tweede boek uit de seizoencyclus van de Schotse schrijfster **Ali Smith**, het vervolg op het deel *Herfst*, dat in 2016 op de shortlist van de Man Booker Prize belandde. In dit vervolg viert vier mensen – twee oude zussen, een zoon van een van hen en een buitenstaander – samen kerst in een kast van een huis in Cornwall. Maar eigenlijk zijn ze vreemden voor elkaar. Wordt het vrede op aarde voor dit viertal, in deze roman over herinneringen, kunst en liefde?

In de roman *Bij storm aan zee* (De Bezige Bij, 224 blz.) van de Duitse auteur **Philipp Blom** wacht de hoofdpersoon Ben in een Amsterdamse hotelkamer op de urn met de as van zijn moeder. Hij schrijft een brief aan zijn vierjarige zoon die hij pas over veertig jaar mag lezen, en probeert uit te leggen waarom zijn leven door een onverwachte wending op losse schroeven is komen te staan. Veertig jaar geleden werd Bens vader ontvoerd door Colombiaanse rebellen. Voor zijn moeder en hem veranderde daarna alles.

In zijn roman *Van elk waarheen bevrijd* (Prometheus, 144 blz.) is **Thierry Baudet**

(vooral bekend als politiek leider van Forum voor Democratie) in de huid gekropen van cellist Philippe Gautier. Op een ochtend ontvangt hij een ansichtkaart van zijn jeugdliefde: de vrouw met wie hij twintig jaar samen was, trouwde en kinderen kreeg. Via zijn herinneringen worden we deelgenoot van de wereld waarin zij elkaar en het leven ontdekten: de jaren zestig en zeventig, de relatie met de generatie vóór hen, en het idealisme van een leven met muziek en kunst.

De roman *Broedermoord* (Post Scriptum, 226 blz.) van **Jos Schel** speelt zich af in 1870, als Duitse kanonnen een aanval inluiden op de Elzasser vestingstad Neuf-Brisach. Drieëndertig dagen houden 5.000 Franse militairen stand, maar dan volgt toch de overgave van de goeddeels verwoeste stad. Ook Hubert Wyhl en zijn gezin worden slachtoffer van de Pruisische bezetter en besluiten de stad te ontvluchten. De roman speelt zich voor een groot deel af in de Elzas, een jarenlang omstreden gebied dat dan weer Pruisisch, dan weer Frans grondgebied is. Een roman die geschiedenis en fictie aan elkaar koppelt, en zeer geschikt is om klassikaal te worden behandeld. ■

Jacob Moerman

